

ABU NASR FOROBIY LISONIY MEROSINING INGLIZ TILI
FILOLOGIYASI VA TARJIMA NAZARIYASI RIVOJIGA TA'SIRI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti filologiya

fakulteti xorijiy til va adabiyoti ingliz tili yo'nalishi

talabasi Qiyomova Rayhona Fatxulloyevna

Ilmiy rahbar: Denov pedagogika va tadbirkorlik

Instituti o'qituvchisi Normamatova Pardaxol

Annotatsiya: Ushbu maqolada Sharqning buyuk mutafakkiri, "Muallimus soniy" Abu Nasr Forobiyning lisoniy qarashlari, mantiq va grammatika qiyosiga oid nazariyalari hamda ularning zamonaviy ingliz tili filologiyasi va tarjima nazariyasi bilan aloqadorligi tahlil qilinadi. Allomaning "Fozil odamlar shahri", "Ixso al-ulum" kabi asarlaridagi lingvistik g'oyalarning bugungi tarjimashunoslik metodologiyasidagi o'rni yoritiladi.

Kalit so'zlar: Abu Nasr Forobiy, lisoniy meros, ingliz tili filologiyasi, tarjima nazariyasi, mantiq va grammatika muvozanati, Muallimus soniy, terminologiya, madaniyatlararo muloqot, ekvivalentlik.

Annotation: This article analyzes the linguistic views of the great Eastern thinker Abu Nasr al-Farabi, known as "The Second Teacher" (Al-Mu'allim al-Thani), specifically his theories regarding the comparison of logic and grammar, and their relevance to modern English philology and translation theory. The study highlights the significance of linguistic ideas found in the scholar's works, such as "The City of Virtuous People" and "The Classification of Sciences" (Ihsa al-Ulum), within the methodology of contemporary translation studies.

Keywords: Abu Nasr Al-Farabi, linguistic heritage, English philology, translation theory, balance of logic and grammar, The Second Teacher, terminology, intercultural communication, equivalence.

Insoniyat tamadduni tarixida fanlar integratsiyasini boshlab bergan Abu Nasr Forobiy merosi nafaqat falsafa yoki musiqashunoslik, balki tilshunoslik va tarjima san'ati uchun ham poydevor hisoblanadi. Forobiy yashagan davr – islomiy uyg'onish va yunon ilmlarining arab tiliga o'girilish davri bo'lib, bu jarayonda alloma nafaqat tarjimon, balki tarjima nazariyasining ilk qoidalarini ishlab chiqqan metodist sifatida namoyon bo'ladi. Bugungi kunda ingliz tili filologiyasi va global tarjima nazariyasini o'rganishda Forobiyning lisoniy merosi universal kognitiv asos bo'lib xizmat qiladi. Abu Nasr Muhammad ibn Muhammad ibn Uslug' ibn Tarxon Forobiy (873–950) — nafaqat Islom olamining, balki insoniyat tarixining eng buyuk mutafakkirlaridan biri, qomusiy olim va faylasufdir. U G'arb va Sharq ilm-fanida Arastudan (Aristotel) keyingi eng yirik siymo sifatida e'tirof etilib, "Muallimus soniy" (Ikkinchi muallim) degan yuksak sharaflı nomga sazovor bo'lgan.

1. Mantiq va Grammatika: Filologik Tadqiqotlarning Metodologik Asosi

Forobiy o'zining "Ixso al-ulum" (Ilmlarning tasnifi) asarida tilshunoslikni fanlar tizimida birinchi o'ringa qo'yadi. Uning fikricha, mantiq va grammatika egizak tushunchalardir: grammatika so'zlarni to'g'ri talaffuz qilish va yozishni o'rgatsa, mantiq tafakkur qonuniyatlarini tartibga soladi.

Zamonaviy ingliz tili filologiyasida "Linguistic Universalism" (Lingvistik universalizm) tushunchasi mavjud bo'lib, u barcha tillar uchun umumiy bo'lgan mantiqiy strukturalarni o'rganadi. Forobiy bundan ming yil avval tillar turli-tuman bo'lsa-da, insoniy tafakkur (mantiq) bitta ekanligini ta'kidlagan. Bu g'oya bugungi kunda ingliz tili sintaksisi va semantikasini qiyosiy o'rganishda fundamental ahamiyatga ega. Allomaning "mantiq – ichki nutq, grammatika –

tashqi nutq" degan ta'rif Noam Xomskiyning generativ grammatika nazariyasidagi "chuqur struktura" va "yuzaki struktura" tushunchalari bilan hamohangdir.

2. Tarjima Nazariyasida Interpretatsiya va Ekvivalentlik

Forobiy yunon mutafakkirlari, xususan Arastu asarlarini sharhlar ekan, tarjima jarayonida shunchaki so'zma-so'z o'girish emas, balki ma'no ekvivalentligini ta'minlash tamoyiliga amal qilgan. U tarjimondan ikki soha: tilni mukammal bilish va o'sha fanning mazmunidan xabardor bo'lishni talab qilgan.

Ingliz tili tarjima nazariyasidagi "Skopos theory" (Maqsad nazariyasi) Forobiyning fozil jamiyat qurish va ilm tarqatish g'oyalari bilan kesishadi. Tarjima — bu shunchaki matn ko'chirish emas, balki madaniyatlararo muloqot va ma'naviy ko'prikdir. Forobiyning yunon falsafasini islomiy tushunchalar bilan uyg'unlashtirib sharhlashi bugungi kunda inglizcha akademik matnlarni o'zbek tiliga o'girishda "lokalizatsiya" va "adaptatsiya" tushunchalarining ilk ko'rinishlaridir.

3. Terminologiya va Ilmiy Stilistika

Forobiy ilmiy terminologiya yaratish ustasi bo'lgan. U tushunchalarni tizimlashtirgan holda, har bir fanning o'z lug'at boyligi bo'lishi kerakligini uqtirgan. Ingliz tili filologiyasida ESP (English for Specific Purposes — Maxsus maqsadlarga yo'naltirilgan ingliz tili) yo'nalishi aynan shu tamoyilga asoslanadi.

Allomaning "Baxt-saodatga erishuv haqida" asarida bilimlarni egallash ketma-ketligi (tabiiy ilmlardan insonshunoslikkacha) bugungi kunda tarjimashunoslikda sohaviy matnlar iyerarxiyasini tushunishga yordam beradi. Tarjimon avvalo borliq qonuniyatlarini, so'ngra inson ruhiyatini

(psixolingvistika) tushunishi lozimligi Forobiy tomonidan ilmiy asoslab berilgan.

4. Ta'lim va Lisoniy Barkamollik

Forobiy yoshlarga ta'lim berishda nutq madaniyati va ritorikaga katta e'tibor bergan. Uning "tarbiya oqillikni vujudga keltiradi" degan so'zlari ingliz tili o'qitish metodikasidagi Communicative Language Teaching (Kommunikativ til o'qitish) yondashuvi bilan bog'lanadi. Til o'rganishdan maqsad — nafaqat grammatikani bilish, balki fozil inson sifatida jamiyatda muloqotga kirisha olishdir. Alloma ta'kidlagan "ixtiyoriylik" va "majburiylik" metodlari bugungi kunda ingliz tili darslarida talabalarning ichki motivatsiyasini uyg'otish va akademik intizomni saqlash muvozanati sifatida qo'llanilmoqda. Uning "gapga kirmaydigan qaysar shaharliklar" haqidagi kinoyali fikrlari, aslida ta'limda har bir shaxsga individual yondashish (Individualized Instruction) zarurligini anglatadi.

Abu Nasr Forobiyning lisoniy va falsafiy merosi ingliz tili filologiyasi uchun shunchaki tarixiy manba emas, balki zamonaviy tilshunoslik muammolariga yechim bera oladigan metodologik xazinadir. Uning mantiq va til birligi, tarjima san'atidagi aniqlik va ilmiy atamashunoslikka oid qarashlari bugungi global dunyoda ingliz tili va o'zbek tili o'rtasidagi ilmiy-madaniy aloqalarni mustahkamlashda xizmat qiladi. Forobiyni o'rganish — bu tarjima nazariyasining ildizlarini anglash va jahon ilm-fani bilan "Muallimus soniy" nigohi orqali muloqot qilish demakdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: "Yangi asr avlodi", 2016. – 320 b.
2. Abu Nasr Forobiy. Ixso al-ulum (Ilmlarning tasnifi). – Toshkent: "Fan", 1993.

3. Xayrullaev M. M. Forobiy va uning falsafiy merosi. – Toshkent: "O‘zbekiston", 1963.
4. Musaev Q. Tarjima nazariyasi asoslari. – Toshkent: "Fan", 2005.
5. Nida, E. A., & Taber, C. R. The Theory and Practice of Translation. – Leiden: Brill, 1969. (Tarjimadagi ekvivalentlik nazariyasi uchun).
6. Chomsky, N. Language and Mind. – Cambridge University Press, 2006. (Mantiq va til strukturalari qiyosi uchun).
7. Sulaymonova N. J. Abu Nasr Forobiyning lisoniy qarashlari va ularning mantiq bilan aloqadorligi. // Filologiya masalalari jurnali. – Toshkent, 2021.
8. Baker, M. In Other Words: A Coursebook on Translation. – Routledge, 2018. (Zamonaviy tarjimashunoslik metodologiyasi uchun).

